

Проф. Інж. Є. Гловінський

СУМНІ РІЧНИЦІ

(1930—1945—1955)

ДІЛОВИЙ КОМІТЕТ
ДЛЯ ВІДЗНАЧЕННЯ ТРАГІЧНИХ ДАТ

Мюнхен 1955

Проф. Инж. Є. Гловінський

СУМНІ РІЧНИЦІ

(1930—1945—1955)

ДІЛОВИЙ КОМІТЕТ
ДЛЯ ВІДЗНАЧЕННЯ ТРАГІЧНИХ ДАТ

Мюнхен 1955

**Реферат, виголошений 19 травня 1955 р.
в Мюнхені на зборах представників українських
політичних, громадських, професійних
і наукових організацій та установ.**

Доля судила українському народові, в його боротьбі за визволення, в його змаганнях за свою державність, переходити через страшні потрясення, що межували з національною катастрофою. І невдача наших визвольних змагань 1917-21 р. і розподіл українських земель між чотирма окупантами і нищення української інтелігенції під Советами і страшний голод 1921 р. та ще страшніший 1932/33 рр. і Закарпатська трагедія 1939 року і страшна мартирологія великої останньої війни, коли Україна, не належачи до сторін воюючих опинилася серед подоланих, — все це етапи того тяжкого історичного шляху, яким Україна простує вже скоро четвертий десяток років. І серед тих етапів — найтрагічніші, найболючіші були ті, що їхню сумну річницю ми маємо відзначити в цьому 1955 році. 25 років тому була остаточно розгромлена, загнана в підпілля нововідроджена українською національною революцією українська Автокефальна Православна Церква.

10 років тому, в році 1945 прийшло до розгрому національної церкви, другої галузі українського народу — греко-католицької Церкви Галичини.

Обидві ці річниці тому так болюче приймаються серцем нашим, що тут ворог наш, окупант землі нашої послужив на те, що для української людини є найдорожим і найсвятішим; посягнув по ті інституції, які давали найбільшу духову втіху людині, бо пов'язували її з Богом.

Для того, щоб оцінити й зрозуміти ті страти, що завдано українському народові, треба перш за все оглянутися назад, згадати історію і оцінити те значіння, яке мали обидві церкви в житті українського народу. Почну з Української Автокефальної Православної Церкви.

Революція 1917 р. ствердила те, що в свій час сказав Шевченко:

«Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля...»

Ствердила у всіх ділянках українського національного життя, ствердила це й в ділянці церковно-релігійній. Вже в 1918 р. Гетьманський

уряд ставить на порядок денний здійснення автокефалії Української Православної Церкви. Проте поки міністром ісповідань був проф. Зеньковський, українець російської культури, справа не посувалася наперед. Російське, або зросійщене вище духовенство не хотіло відділяти української церкви від Москви. Лише коли в осени 1918 р. до уряду вступили представники Українського Національного Союзу і міністром ісповідань став відомий український діяч О. Г. Лотоцький, справа одразу стала на реальний ґрунт. Був вироблений закон про автокефалію. 12 листопада на сесії Всеукраїнського Церковного Собору новий міністр заговорив цілком іншою мовою. Справу автокефалії він поставив як державну конечність і ті самі члени Собору, на чолі з відомим зі своїх виступів проти українства митрополитом Антонієм Храповицьким, готові були схилитися перед твердою поставою уряду. Аж за кілька день після цілий уряд подався до димісії, прийшли нові бурхливі часи. Уряд Директорії Української Народньої Республіки 1.1.1919 ухвалив закон про автокефалію Української Православної Церкви, проте і йому не довелося цей закон здійснювати.

Здійснення автокефалії, створення Української Автокефальної Православної Церкви

прийшло вже в нових цілком відмінних умовах, в умовах Советської України. Не за вимогою і допомогою уряду, лише якщо не виразно проти його волі, то проти цілого наставлення большевицького уряду, що вважав релігію за шкідливий пережиток буржуазних часів.

14-30 жовтня 1921 року в Києві відбувся Всеукраїнський Православний Церковний Собор. Склад його був цілком відмінний від складу соборів, що відбувалися в 1918 р. Вищі ієрархи в більшості виемігрували. Серед нищого духовенства відбувся великий перелом в настроях. Автокефалія української Церкви стала для нього рідним і зрозумілим гаслом. Нарешті на собор з'явилися представники мірян, тих, хто в відновленні українського церковно-релігійного життя вбачав забороло проти нищивного впливу войовничого безбожницького комунізму. Відновлення ієрархії відбулося не за канонічними правилами, бо не було єпископів, які б могли висвятити нових ієрархів. Воно відбулося шляхом рукоположення всіх присутніх, духовних і мірян, на кандидатів в Єпископи. Це старохристиянський звичай висвячення, спосіб, тепер не вживаний і за канонічний не признаний. Так було висвячено двох єпископів, які вже висвятили 27 інших єпископів. Першим митрополитом відновленої Української Автокефаль-

ної Православної Церкви став настоятель Софійського Собору, протоіерей Василь Липківський, полум'яний український патріот і незрівняний проповідник Слова Божого.

Мало ми знаємо про життя Української Автокефальної Православної Церкви цієї доби. В тих умовах було не до писання історії і до фіксування подій в писаних документах. Всі головні діячі Церкви, як члени верховного органу Церкви — Всеукраїнської Православної Церковної Ради — з мірян, так і всі єпископи зійшли в могилу, загинувши смертю мучеників десь на засланні. Коли після того, як советський уряд заборонив Митрополитові Липківському усяку чинність і на митрополита на II Всеукраїнському Церковному Соборі в жовтні 1927 р. був обраний архієпископ Микола Борецький, то він свідомий був того, що його чекає: «Поруч із розп'ятим тільки що митрополитом Василем на мене чекає мій хрест... З безмежної любови до Бога, до вас, до нашого народу, я готовий на жертву... Нехай буде Воля Всевишнього.»

То були великі часи в історії українського народу. Хоч боротьба за державність і була програна, але Українська Національна Революція 1917 р., створення Української Держави актом 22 січня 1918 р., героїчна боротьба Української Народньої Республіки за державність в

1919 і 1920 рр., повстання пізніших часів — все це так розбурхало українську національну свідомість, що, не зважаючи на накинуту українському народові чужу владу й чужу систему, починається той процес, який одержав тепер назву Українського Відродження 20-их років.

І одним з складників цього процесу було відродження Української Автокефальної Православної Церкви, її повна посвята діяльності в напрямку піднесення релігійного почуття і моральних основ нації. А рівночасно ця діяльність сприяла ще більшому національному усвідомленню українського народу, приходячи з живим українським словом, з воскресшими українськими традиціями, доходючи до найширших верств українського народу, тих верств, до яких інші культурні надбання вже не досягали.

І поруч з національним це був великий релігійний чин. Треба було справді горіти вогнем релігійного одухотворення, щоб в ті часи, коли ціла сила державного апарату й державної пропаганди оберталася проти релігії, приймати стан духовний, служити Службу Божу, віддаватися церковно-релігійним справам. Це високо піднімало моральний авторитет представників Церкви, підносило моральний авторитет і вплив релігії взагалі. Своєю діяльністю Українська

Автокефальна Православна Церква здійснювала ті євангельські слова, що приведені в одній з постанов її Першого Собору: «Як і Син Чоловічеський не на те прийшов, щоб Йому служити, а щоб Самому послужити й оддати душу Свою за спасіння многих» (МТФ ХХ, 25-28).

Боевим гаслом Української Автокефальної Православної Церкви стало: служити Службу Божу в живій українській мові. Цим самим виконувалося подвійне завдання: церква відривалася від московського православ'я, яке залишалося при церковно-славянщині, і релігійна наука ставала приступною, зрозумілою, близькою для широких мас; релігійне усвідомлення підносилося на вищий ступень.

1930 рік в житті Української Автокефальної Православної Церкви був роком переломовим. З цього часу вона перестає існувати, як організаційна цілість. Розбита на багато окремих, непов'язаних релігійних громад, вона пішла в підпілля. Всі її 30 єпископів (за винятком виїхавшого ще в 1924 р. до Америки митрополита Івана Теодоровича) були розстріляні, заслані, замордовані. Величезне число священників, дияконів, активних мірян постигла та же участь.

Один із найбільш видатних діячів церкви із мірян, кол. прем'єр Уряду Української Народньої Республіки, Володимир Чеховський був

засуджений в процесі Союзу Визволення України.

Разом з Українською Автокефальною Православною Церквою був зломаний один відтинок фронту українського національного спротиву і московський окупант міг перейти до атаки на наступний відтинок — українське селянство, чого виявом була колективізація сільського господарства і голод 1932/33 рр.

Для характеристики ролі і значіння в житті українського народу Української Католицької Церкви вистачить, коли я наведу слова двох авторитетних українських істориків: римо-католика Вячеслава Липинського і православного Дмитра Дорошенка. Липинський говорить про «великі для нації української заслуги унії; в часах, коли, ставши в Західній Україні вже вірою батьківською, традиційною, вона в найтяжших часах нашої історії захищала своїх вірних, як від повного спольщення так і від повного помосковщення.» А у Дорошенка читаємо: «Остаточним результатом Берестейської Церковної Унії 1596 року, який виявився 100 літ пізніше, було те, що вона утвердилася лише на Західньо-українських землях, головно в Галичині. Тут

вона протягом XVIII століття зреформувала церковне життя, піднесла освітній рівень духовенства, прийняла консервативний характер і в свою чергу зробилася головним заборолом української народности проти полонізації. Це вона властиво й врятувала Галичину від національної смерті. Вона встигла зробитися батьківською вірою і нарід кріпко до неї прив'язався, так як колись був прив'язаний до своєї давньої православної віри. З кругів греко-католицького духовенства вийшло національне відродження Галицької України і сама Греко-Католицька (Уніятська) Церква стала тут за останні часи справжньою національною церквою західно-українського племені.»

І тому акт насильної ліквідації Унії і прилучення українських католиків до православ'я, акт, що довершила большевицька Москва в 1945 році, цей акт приймається як велика трагедія, велике насильство, не тільки українцями з Галичини, але й цілим українським народом. І цілком справедливу оцінку цього акту, як акту терору і насильства дає і Священний Синод Української Автокефальної Православної Церкви на еміграції в одній зі своїх постанов.

Трагічний рік 1945 у всіх нас ще стоїть перед очима. Ще не згладилися з нашої пам'яті трагічні дати і цілий перебіг цієї большевицької акції, що oprіч звичайних жорстоких методів ліквідації своїх супротивників, позначилася підступністю, прикриваючи боротьбу з релігією брехливою пропагандою і фальшуванням історичної правди, і фарисейською турботою про добро православної Церкви. Ще в листопаді 1944 року при похоронах Великого Митрополита Андрея Шептицького. окупанти віддавали Небіжчикові всі належні йому почесні. Сам Хрущов, тоді найвищий достойник на Україні, секретар ЦК Партії і Голова Уряду, з'явився на похорон. А 5 місяців пізніше друкується офіційний памфлет, з нечуваними і брехливими обвинуваченнями проти померлого Митрополита, памфлет, що став прелюдією для почавшогося погрома.

Дня 11 квітня 1945 р. у Львові і Станиславові арештується весь єпископат Католицької Церкви: Митрополит Йосиф Сліпий, Архієпископ Львівський, Єпископ Будка Іван, генеральний вікарій митрополита; Єпископ Хомишин Григорій, станиславівської дієцезії, його помічник Єпископ Латишевський, Єпископ Чарнецький Микола, апостольський візитатор Волині; в Берліні був арештований апостольський адміністратор для Українців в Німеччині пралат Вергун

Петро. В Києві, при замкнених дверях відбувся над арештованими суд. Засуджено їх всіх до депортації і примусових робіт на 5—10 років. 80-літній єпископ Хомишин не витримав тяжких переживань і знуцань і в 1946 р. помер. Доля решти невідома. В 1946 р. опубліковано було обвинувачення проти засуджених. Воно зводилося до явно брехливих тверджень про співпрацю українського єпископату з німецькою окупаційною владою, про допомогу в наборі примусових робітників з українського населення для Німеччини, допомогу в творенні дивізії «Галичина». Кілька тижнів після арешту українського єпископату большевицька влада інсценізує «рух до об'єднання Греко-католицької Церкви з Церквою Православною». На чолі цього «руху» большевики ставлять відомого релігійного діяча, редактора церковного журналу священника Костельника. Розуміється, нам не відомі ці методи, що їх вжило МВД, щоб примусити Костельника стати відступником від своєї Церкви і робити юдину роботу. Духовенство Галичини залишилося без проводу, розгубилося. Розуміється, знайшлися малодушні, що не мали в собі сил, щоб протиставитися тиску тоталітарної жертви; були інші, які пішли за голосом авторитетного церковного діяча, яким був Костельник; знайшлися і такі, які хотіли робити

собі кар'єру в цих смутних і тяжких часах. Але все це були лише одиниці. Знайшлося 300 хоробрих, що звернулися з протестом до советського уряду. В цьому протесті, покликаючись на сталінську конституцію, вони вимагають її примінення до релігійних умов Західної України; рішуче і твердо відкидають акцію Костельника. Хоробрих тих ув'язнено і депортовано.

Скликаний у Львові в 1946 р. (березень 8-10) Костельником і його прихильниками собор, що формально оголосив з'єднання з московським Православ'ям і ліквідацію унії, нарахував в своєму числі всього 204 священики (на загальне число 2900 — в 1939 р.). Трохи пізніше большевики розправилися з двома іншими достойниками католицької Церкви, які залишилися на терені Сов. Польщі: єпископом перемиським Коциловським Йосафатом і його помічником єпископом Лакотою. В 1946 р. вони були депортовані в Советську Україну, — єпископ Коциловський помер біля Києва в 1947 р., єпископ Лакота імовірно був засланий на північ. Ще пізніше була переведена розправа з католицьким єпископатом на Карпатській Україні.

По деяких підрахунках половина священиків греко-католиків залишилася вірна своїй Церкві. Розуміється, не виконують вони своїх священних чинностей, а якщо виконують, то потай-

ки і в підпіллю; розуміється, багато з них по-арештовано і вивезено поза межі України. В кожному разі можна ствердити: акція 1945 р., яка ніби привела до ліквідації Унії і з'єднання греко-католиків в православній, підпорядкованій московському патріярхові, церкві — було актом чисто політичного характеру. Її мета — нічого спільно не мала з релігійними церковними мотивами. Це була акція, скерована на поборення українських національних стремлінь, виразником яких весь час була Греко-Католицька Церква в Галичині.

Згадуючи ці сумні і трагічні річниці, відзначаючи їх відповідною акцією, ми тим самим перш за все:

Згадуємо і вшановуємо тих героїв-мучеників, що там, на фронті національної боротьби, при безпосередньому стику з ворогом прийняли тяжкий хрест за релігійну і національну ідею;

Мобілізуємо увагу всього вільного і свободолюбимого світу, в першу чергу християнського світу, — бо удар, нанесений нам, це удар в першу чергу по високим не переминаючим ідеям християнської релігії;

Скріплюємо своє власне наставлення, свою готовість до боротьби; та згадуючи ці події, ми гартуємо свій дух, бо ми знаємо, що, яка б не була незначна роля кожного з нас з окрема і цілої еміграції в боротьбі українського народу за його національні права і за його релігійні сьвятощі, в цій боротьбі ми не маємо права залишитися осторонь, ми повинні вносити в цю боротьбу свій вклад в міру сил наших і спроможностей.

ВИДАВНИЦТВО „УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА.

Ч. 7.

ПРОФ. І. ОГІЄНКО.

**Як Москва знищила волю друку
Київо - Печерської Лаври.**

ВИДАВНИЦТВО

„УКРАЇНЬСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА“
ПІД РЕДАКЦІЄЮ ПРОФ. І. ОГІЄНКА
ВИПУСКАЄ ТАКІ КНИЖКИ:

1. Прохання до Патріярха Царгородського благословити Автокефальну Українську Церкву. 1921 р. 14 ст. Ціна 10 м. п.

2. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська мова як мова богослужбова.

3. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська вимова церковно-слов'янського богослужбового тексту. Правила і зразки вимови. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м. п.

4. Закони Української Народньої Республіки про Українську Автокефальну Церкву.

5. Проф. І. ОГІЄНКО. Український православний молитовник. 1921 р. 64 ст. 30 м. п.

6. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва взяла під свою владу вільну Церкву Українську. 1921 р. 20 ст. Ціна 25 м.

7. Проф. І. ОГІЄНКО. Як Москва знищила волю друку Київ-Печерської Лаври. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.

8. Проф. І. ОГІЄНКО. Українська Автокефальна Церква, її завдання і організація.

9. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковне життя в Європі за останні роки.

10. Літургія св. Іоанна Золотоустого, переклав з грецької на українську мову Проф. І. ОГІЄНКО.

ЯК МОСКВА ЗНИЩИЛА ВОЛЮ ДРУКУ КИЇВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ.

Київо-Печерська Лавра рано дістала собі од Константинопольського Патріярха дозвіл завести свою друкарню і вільно друкувати всі потрібні книжки.

Наша Лавра Печерська з давніх-давенъ стала на Україні великою національною святинею. Слава про її святощі та про багатства лунала далеко за межами України і вона завше вабила до себе і наших друзів і ворогів; от чому Лавру так часто спустошали та грабували всі ті вороги наші, що набігали на Київ.

І тільки з XVI ст., коли з'організувалося у нас козацтво і коли воно кріпко стало на оборону старобатьківської віри, тільки з того часу настала золота доба для Лаври, доба її спокою і мирного розвитку. Лавра стає найбагатшим монастирем,—у неї було сила землі, їй же належали навіть великі міста, як от Васильків та Радомишель.

І Лавра веде широку культурно-освітню працю, особливо з кінця XVI ст., коли вона стала на чолі боротьби українського народу за свою віру. Лавра кличе до себе вчених людей і вони ведуть культурну працю; так прикликали в Лавру, скажемо, Зах. Копистенського, П. Беринду, Т. Земку, Лавр. Зизанія, Олександра Митуру і інш. Лавра заснувала цілий інститут казнодіїв (проповідників), що по-

несли слово Боже в нарід і стали в оборону православної віри. Заснувала Лавра і школу, з якої потім і вийшла славна Академія Київська.

Друкарство дуже рано почалося на Україні,— ще з середини XVI віку. Але неспокій і непевне життя довго перешкоджали Лаврі добре взятися до друкарської справи і в Києві. І як тільки Лавра почувала під ногами твердий ґрунт, вона зараз же стає до друкарства.

Перший, хто розпочав друкарство в Печерській Лаврі, це був славний архимандрит її, Єлисей Плетенецький (1599—1624). Десь коло р. 1615 він купив в Стрятині у спадкоємців Федора Балабана († 1606 р.) гарну друкарню і перевіз її до Лаври.

І Плетенецький гаряче взявся до друкарської роботи; в м. Радомишлі він збудував велику папірню, що постачала папір на друкарню. Лаврська друкарня стала тоді самою енергійною,— книжок вона випускала більше од інших друкарень. За 8 років свого першого життя (з 1617—1624 р., до смерти Є. Плетенецького) Лавра надрукувала 11 великих книжок, книжок поважних і дуже потрібних; це були: Часословець, Анфологійон 1619 р. (1048 листів), Книга о вѣрѣ единой 1619 р., Божественная Литургія 1620 р., Номоканон 1620 і 1624 року, Бесѣды І. Золотоустого 1623—1624 року, Псалтырь 1624 р. і інші.

Первенцем лаврського друку був Часословець

(22+192 л., in 4°), що вийшов р. 1617; на жаль, всі примірники цієї книжки зберіглися до нашого часу без першого листа, тому не можна певніше сказати, в який саме день вийшла ця книжка. Передмову цієї книжки помічено: „писано мѣсяца Декемврія 20 дня лѣта отъ Р. Х. 1616“; це ясно свідчить, що набірати книжку почали ще в р. 1616, певне з початку його.

Року 1618 Єл. Плетенецькому було написано панегірика, де перелічено всю працю цього славного українського культурного діяча.

Тепер ¹⁾ оце як раз минає триста років (1617—1917) з того часу, як розпочалося саме найбільше на Україні кийвське друкарство. В історії нашого українського культурного життя ця праця Лаври займає найпочесніше місце, і цієї праці Лаврської ніколи не забуде наш вдячний народ. Лавра видрукувала силу книжок і книжки ці вкрили не тільки саму Україну, але й широко розходились далеко по-за межами її: Лавра завше щедро давала хліб духовний всім слов'янським народам. І ось навіть ще й тепер на всім слов'янським світі ніде не знайдете такого архиву чи бібліотеки, де б не було якоїсь Лаврського друку книжки.

Але погляньмо, якої гіркої долі зазнало лаврське друкарство за ці три віки свого життя.

¹⁾ Цю статтю було написано в 1917 році; надруковано було її в моїй „Українській Культурі“, Київ, 1918 р. ст. 148—163.

Перша доба лаврського друку — це доба її вільного життя; Лавра вільно друкувала всі книжки, які тільки вважала за корисні, і ніхто тоді не ставав їй на дорозі цієї культурної праці. Таким життям жила Лавра цілих 70 років, цеб-то до того часу, коли українську церкву було оддано московському патріярхові (р. 1685, остаточно р. 1686).

Українське духовенство довго одмовлялось іти під московську владу¹⁾, бо добре розуміло, що Москва хутко припинить всю культурну працю України. І коли насильством, зрадою та підкупом над українською церквою запанувала Москва, з того часу всім просвітним справам українського духовенства прийшов край.

Друга доба лаврського друку — це доба боротьби її за старожитні права Лаври, за її волю друку (з 1685 р. до кінця XVIII віку).

Зараз же, як тільки українська церква опинилася під московським патріярхом, зараз же архимандрит лаврський Варлаам Ясинський просив патріярха Іоакима дати Лаврі грамоту про волю їхнього друку²⁾. Проте такої грамоти Лаврі з Москви не дали, і з цього й пішла потім сила всяких непорозумінь.

¹⁾ Див. про це мою книжку: „Як Москва взяла під свою владу вільну церкву Українську“, 1921 р., в виданні „Української Автокефальної Церкви“ № 6.

²⁾ Див. Євгеній, Описаніє Кієво-Печерской Лавры, додаток № 15 ст. 58.

Пішли непорозуміння, не дивлючись на те, що в царськiм наказi про права вкраїнської церкви р. 1685 було писано: „печатаніе книгъ невозбранно имѣти повелѣваемъ“¹⁾....

В самiй Москві в той час друкування книжок було під старанним доглядом і свiцького уряду і патріярха; жадному митрополітовi там не дозволялось хоча б чого-небудь друкувати²⁾. Такі ж самі порядки Москва задумала завести і по Вкраїні.

Наша мова вкраїнська, наші книжки завше муляли очі на Москві. І Москва рано починає вести з нами боротьбу, аби примусити нас кинути рідну мову свою і пристати до московської.

Почалося це зараз же по приєднанні нашої церкви до московської, ще за патріярха Іоакима, що так люто ненавидив українців,—він перший почав забороняти вкраїнцям книжки рідною мовою. Ще р. 1677 він наказував видерти з української книжки листки, бо вони „несходны съ книгами московскими“³⁾. Так почалося цензура українських книжок ще в XVII віці..

І хутко дійшло до того, що Київській Лаврі кріпко наказали завше питатися дозволу патріяршого на друкування книжок. Це цілком ламало старожитні права Лаври, і тому вона не звернула

¹⁾ Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. У ст. 99.

²⁾ Филаретъ, Исторія Русской Церкви, пер. IV ст. 12.

³⁾ Мансветовъ, Какъ у насъ правились церковныя книги, М. 1883, ст. 20, 14 і 17.

жадної уваги на цю заборону і вільно друкувала собі книжки, — так вона надрукувала перший том „Четьх-Миней“ св. Димитрія Ростовського р. 1689-го¹⁾.

Патріярх Іоаким зза цеї непокори зняв велику бучу. Він одчитував за це архимандрита Лаврського (р. 1689): треба було—писав патріярх про „Четьї-Миней“ св. Д. Ростовського—„списавъ, прислати к намъ ваше преписаніе, і намъ было то ваше преписаніе, въ царствующемъ градѣ Москвѣ соборнѣ свидѣтельствовавъ, ісправити, аще что гдѣ достойная ісправленія обрящется, і тогда, по разсмотрѣнію і сужденію соборному, дати намъ і благословеніе, еже і типографскимъ тисненіемъ іздати... І ми ожидахомъ отъ васъ премногое время преписанія онаго вашего на прочитаніе и сужденіе. Ваше же преподобіе, пренебрегше архипастырское наше повелѣніе, книги сами типомъ издасте... І сіе ваша велія неправда“²⁾...

І патріярх надалі кріпко наказав: „а въ предъ бы вамъ каковы книги, малы или великія, новосочиненныя случится печатати, первѣе к намъ, святѣйшему патріярху, объявити и написавъ присылати, і мы, разсмотря, і благословеніе подадимъ на подобающая; а необъявля, и к намъ первѣе не приславъ, отнюдь бы вамъ не дерзати таковыхъ книгъ

1) Проф. И. Шляпкинъ, св. Д. Ростовскій, ст. 190.

2) Архивъ Ю.-З. Р. ч. I т. V ст. 281.

новослагаемых печатати, да не казни церковнѣй, запрещеніемъ, яко преслушницы, подъядете“ ¹⁾).

Здивований таким наказом, лаврський архимандрит Ясинський одписував патріярхові (10 серпня 1689 р.) про його заборону: „Сіє зѣло зѣло есть намъ трудно и не вмѣстително, того ради о крайнее разсужденіе и благословеніе челомъ бьемъ“ ²⁾).

Як раз тоді була велика потреба в псавтирях, бо „ея же и единыя в типографіи не имама“. Лавра приступала до друку їх, і цей наказ патріярхів збив її з пантелику. Ясинський писав про це патріярхові: „Усумнѣваемся, како здѣ, въ Малой Россіи, печатати, по коему зводу? Ибо аще по Московску, то не обыкоша сіи людіе (українці) тако читати и не имуть куповати, развѣ аще бы особый на то былъ монаршій указъ и патріяршій всенародный“ ³⁾...

Іоаким бачив, що його не слухають на Україні, і просив навіть патріярха Константинопольського, щоби він наказав українцям, „да имуть покореніе и послушаніе святѣйшему нашему престолу Московскому, и да не имуть волю и власть, въ жесточайшихъ заперещеній,—ни по единому образу,

1) Там же ст. 284.

2) Там же ст. 287.

3) Там же ст. 287.

ниже книги какія печатати, ниже ино что творити безъ нашего соборнаго разсмотрѣнія“¹⁾...

Проте патріярх Константинопольський на це не згодився і друкувати книжок Лаврі не заборонив. І Лавра не слухалась наказів з Москви і друкувала книжки як і раніше. Так, р. 1692 вона видрукувала, не повідомивши патріярха, Літургію, і в передмові не згадала ані царів, ані патріярха, а тільки свого архимандрита Мелетія Вояхевича.

Розсердився на це новий вже патріярх Адріян і вичитував за це Вояхевича (18 листопаду 1692 р.): „а тако бы неподобало творити... Точію за твоимъ велѣніемъ книги издаются, еже весьма непристойно и дерзновенно. Еще же предъ сего к вамъ в монастырь—чтобы без вѣдома каковыхъ церковныхъ книгъ не печатати—писано... Како же у васъ такое презорство содѣяся въ сиевомъ, в благословеніе и прощеніе ваше намъ возвѣстите“²⁾.

Через місяць, 17 грудня 1692 р. архимандрит лаврський просив вибачити йому це його „злочинство“. Він так виправджувався: „Грамоты вашего архипастырства при моемъ недостойнствѣ въ святую обитель нашу таковой не бывало, чтобы никакихъ книгъ церковныхъ безъ вашего архипастырскаго милостиваго благословенія не печатать... А какъ прежде мене бывшимъ архимандритомъ еще

1) Там же ст. 199.

2) Там же ст. 359—360.

быль каковый вашъ архіпастьрскій указъ или ни, того не вѣмъ, и не обрѣтохомъ между многими писмы такового архіпастьрскаго указу“ ¹⁾...

Одъ всего Лаврського собору архимандрит просивъ патріярха: „Сіе же всѣмъ бысть извѣстно, яко по сіе время безъ препятія невозбранно было всякіе книги по нашему малороссійскому обыкновенію печатать, нынѣ же в велицѣмъ недоумѣніи суще, ужасе бо насъ вашъ архіпастьрскій милостивый отеческій указъ, яко ни малой какой книжицы безъ вашего архіпастьрскаго милостиваго указу не печатать“... І соборъ просить: „аще намъ, богомолцемъ вашимъ, на всякую и малѣйшую книжицу по благословенію посылати к вамъ, то в святой обители всякому строенію монастырскому превеліе препятіе будетъ. И не точію строенію, но и безхлѣбни будемъ... Прожитокъ весь братіи и служебникомъ пища і одежда и всякое строеніе монастырское, то все отъ печатанья книгъ“ ²⁾...

І накінці Вуяхевич од всеї Лаври пише: „Единими усты і единымъ сердцемъ вси единокупно, припадаю до ногъ вашихъ архіпастьрскихъ, со слезами молимъ: помилуй насъ... повели по прежнему в святой обители нашей книги печатать невозбранно, по нашему обыкновенію“ ³⁾.

¹⁾ Там же ст. 362.

²⁾ Там же ст. 362—363.

³⁾ Там же ст. 363.

І патріарх змилосердився над Лаврою і прислав їм листа (лютий 1693 р.): „Не возбраняемъ же вамъ—писав він—в типографіи вашей Кіевопечерскойъ обычныхъ книгъ в чинѣ церковномъ печатати, еже бы было въ ползу, аще и по тоя страны нарѣчію. А которые имате печатати болшія книги... на таковыя книги и благословеніе отъ насъ примати и присылати къ намъ должно, да во извѣстіи имѣемъ, ради общаго согласія безъ всякаго усумнѣнія и прекословія“ ¹⁾).

В кінці свого листа патріарх різко поділяє книжки на московські і українські і забороняє везти українські книжки на Москву; цим він хотів примусити Лавру не друкувати українських книжок, бо вона багато постачала їх і на Москву. „И аще которыя книги издаватися у васъ имуть,—писав патріарх—и всякія церковныя здѣшнимъ нарѣчіемъ (цеб-то по-московському) и чиномъ нѣнѣшнихъ переводовъ, и тѣ безъ всякаго извѣта взимати будутъ отъ васъ цѣною вездѣ, и возити къ Москвѣ будетъ невозбранно; аще вашимъ тамо нарѣчіемъ (цеб-то по - вкраїнському) и прежнихъ переводовъ реченіями издавати имате, таковыя въ тамошнія страны отпускайте, а къ Москвѣ ихъ не присылайте, повеленія же великихъ государей царей нашихъ и нашего благословенія въ нихъ не полагайте“ ²⁾).

1) Там же ст. 372.

2) Там же ст. 372.

Так скінчилась ця перша доба боротьби Лаври за свої старожитні права. Москва не здолала Лаври, і та знову почала друкувати собі книжки вільно, як і раніше. Адріяна на Москві змінив українець—Стефан Яворський, і він вже не звертав жадної уваги на Лаврську друкарню.

Такою була ця справа аж до 1720 року. І з цього року починається друга доба цієї боротьби,—Лавра потроху губить свої права і гору бере Москва.

Петро I, „прихильник“ українців, пішов вже значно далі в цензурі книжок. Роздратований частими памфлетами на себе, він для всієї Росії р. 1701 видав такого чудацького наказу: „Монахи въ кельяхъ никакихъ писемъ писати власти не имѣютъ, чернилъ и бумаги въ кельяхъ имѣти да не будутъ, но въ трапезѣ опредѣленное мѣсто для писанія будетъ,—и то съ позволенія начальнаго“ ¹⁾...

І тому нема нічого дивного, що добрався Петро і до українців. І вже 1720 р. 5 жовтня Височайше було наказано: „Въ Кіево - Печерской и Черниговской типографіяхъ вновь книгъ никакихъ, кромѣ церковныхъ прежнихъ изданій, не печатать, да и оныя церковныя старыя книги для совершеннаго согласія съ великороссійськими такими жъ церковными книгами справливать прежде печати, дабы ни-

¹⁾ Полное собраніе законовъ, IV, Ч. 1835. Див. Скабчевскій, Очерки исторіи русской цензуры, Сиб. 1892 р. ст. 4.

какой розни и особливога нарѣчія во оныхъ не было; другихъ же никакихъ книгъ ни прежнихъ ни новыхъ изданій, не обявя объ оныхъ въ Духовной Коллегіи и не взявъ отъ оной позволенія, не печатать, дабы не могло въ такихъ книгахъ никакой церкви восточной противности и съ великороссійскою печатію несогласія произойти“¹⁾).

А далі й посунули довгою низкою оці цензурні скорпіони з Москви. Київській Лаврі було кріпко наказано, щоби рукописи до друку „для свідѣтельствванія присылать въ Московскую типографскую кантору прямо отъ той Лавры...“ При цьому додано: „И за тотъ трудъ Московской типографіи служителямъ опредѣлить отъ Кієво-Печерської Лавры изъ доходовъ тамошней типографіи пристойное награжденіе...“²⁾

І рясно посипались такі скорпіони на українські друкарні. Лавра надрукувала без дозволу Москви „Тріодь“ і р. 1724-го її покарано за це штрафом в 1000 карбованців, покарано за те, що випустила книжку „не во всемъ съ великороссійскимъ сходною...“

За таку ж справу покарано на 1000 карб. і Чернігівську друкарню, а потім її зовсім забрали до Москви, бо чернігівці вперто стояли на

1) Проф. Н. Петровъ, Акты, т. V ст. 164.

2) Н. Петровъ, Акты, т. V ст. 166. Указ св. Синоду р. 1786 і раніших.

своєму і не посилали до Москви книжок на цензуру... 1)

Це були перші штрафи, накладені на українське друковане слово...

Київський митрополіт Іоасаф Кроковський р. 1726-го склав акафіста св. Варварі; Лавра клопоталась, аби їй дозволили цього акафіста надрукувати. Дозвіл дали, але з умовою, щоб акафіста переклали „на великоросійское нарѣчіе“...

А р. 1769 Лавра клопоталась, аби їй дозволили надрукувати українських букварів,—бо московських люде не розуміють і не хотять купувати. Проте Синод не тільки не дозволив, але й наказав одібрати назад букварі, що були вже на руках... 2)

Було наказано навіть одібрати по церквах старі українські книжки і міняти їх на московські... 3)

І так не забували Лаври та й всеї України цензорі московські і за весь XVIII вік. Пильне око московське завше ляжливо й старанно стежило та доглядало за писаннями непокірних „черкасишков“.

Так, 21 вересня 1755 р. Синод наказав Лаврі перероблювати по московському „Четьи-Минеи“ св. Д. Ростовського та Патерик Печерський 4).

1) С. Єфремов, Історія укр. письменства, ст. 129, вид. 2-е.

2) Обѣ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова, К. 1914 р., ст. 8. Див. ще М. Грушевскій, Очеркъ, вид. 2-е, ст. 393.

3) М. Грушевскій, Очеркъ, ст. 393.

4) Н. Петровъ, Акты, т. II ст. 163.

А р. 1766 листопаду 9 дня Київ-Печерській Лаврі „обстоятельно предписано“: „чтобы впредь въ типографіи тоя Лавры печатать и на продажу употреблять одни тѣ книги, которыя въ московской типографіи съ аппробаціи Св. Синода печатаются... “ 1)

7 травня 1775 р. св. Синод знову наказує Київському митрополітові Гавріїлу Кремінецькому: „чтобъ несходственныхъ съ выходящими изъ Московской типографіи книгами въ народъ выпускаемо не было... и ни вчемъ ни малѣйшей разности не было... Что же касается до издаваемыхъ вновь книгъ, то оныя исправя, не печатая, прежде присылать къ разсмотрѣнію и апробаціи въ св. Синодѣ непременно“ 2).

А ось іще оден з таких же наказів р. 1786-го: найсв. Синод кріпко наказує митрополітові Київському Самуїлу Миславському, аби в книжках, що їх друкує Лавра, в порівнанні з московськими „никакой розни и прибавки и в слогѣ рѣчей перемѣны отнюдь не было,— въ томъ имѣть наикрѣпчайшее смотрѣніе... “ 3)

От така історія київської друкарської справи, такі були заборони друкованого українського

1) Там-же, т. V ст. 165, з наказу св. Синода 29 жовтня 1786 р. митрополітові Самуїлу Миславському.

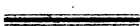
2) Петровъ, Акты, т. IV ст. 196—197.

3) Там-же т. V ст. 166.

слова,—накази сипались мало що не кожного року,—перелічити їх не сила, тому я привів тільки виразніші з їх. І тому не диво, що за XVIII вік ми маємо не багато українських друкованих творів, але ж за те маємо силу творів рукописних, що випадково побачили світ тільки в XIX віці...

І в боротьбі за волю друку, що так довго і так вперто вела Лавра, гору таки взяла Москва. І старожитні права Лаври було зламано, та вона тепер вже й не протестувала і почала друкувати книжки тільки однакові з книжками московськими...

Настала третя, нова доба лаврського друкарства, що вже цілком йшла під „патріотичним“ прапором „обрусенія“...

11. Проф. І. ОГІЄНКО. Світовий рух за утворення живої народньої національної церкви. 1921 р. 52 ст. 40 м. п.
12. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковні братства і їх історія.
13. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські церковні братства, їх організація і завдання.
14. Проф. І. ОГІЄНКО. Церковний рух на Україні.
15. Проф. В. БІДНОВ. Церковна справа на Україні. 1921 р. 48 ст. 40 м. п.
16. Прив.-доц. І. ПЕЛЕНСЬКИЙ. Український церковний стиль.
17. Проф. І. ОГІЄНКО. Сербська церква і її змагання до оновлення (тимчасово див. № 11 ст. 7—18).
18. Проф. І. ОГІЄНКО. Нова чесько-словацька церква і її наука (тимчасово див. № 11 ст. 22—41).
19. Текст поминання влади Української Народньої Республіки. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 м. п.
20. Проф. І. ОГІЄНКО. Українські шкільні молитви. 1921 р. 4 ст. Ціна 5 марок.
21. В. ГИНЕНКО - САВІЙСЬКИЙ. Сучасне правне становище Української церкви.
22. Проф. І. ОГІЄНКО. Як цариця Катерина обмосковлювала Церкву Українську. 1921 р. 16 ст. 25 м. п.
23. Проф. І. ОГІЄНКО. Давні переклади Письма святого на українську мову.
25. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві перехрещували українців.
26. Проф. І. ОГІЄНКО. Як на Москві палили церковні українські книжки.
27. Зразки українського церковного діловодства.
28. Проф. І. ОГІЄНКО. Братське посланіє церковним діячам Чехії і Сербії про Українську Автокефальну Церкву.

29. Грамоти Царгородського Вселенського Патріарха до Українського Народу.
30. Проф. В. БІДНОВ. Коротка історія Української церкви.
31. Молитва за Отчизну про перемогу над ворогом, що запосів Рідну Землю. 1921 р. Ціна 5 марок. Видання 2-е.
32. Церковні часи, з грецької на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
33. Церковні співи на св. Літургії, на українську мову переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
34. Ранішня і всеношна служба, з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.
35. Чин вечірні, повечір'я і північної служби; з грецької на українську мову переклав проф. І. ОГІЄНКО.
36. Меморандум Чехословацької Церкви до Сербського Архієрейського Собору, з чеського переклав Проф. І. ОГІЄНКО.
37. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Автокефалія української церкви.
38. Прив.-доц. о. П. ТАБІНСЬКИЙ. Українська мова в службі Божій і в Богословії.
39. Синодик славних лицарів, що в боротьбі за волю України життя своє поклали на вівтар отчизни. 1921 р. 4 ст. 5 м. п.
40. Статут Чехословацької Церкви. З чеської мови переклав Проф. І. ОГІЄНКО. 1921 р. 8 ст. 15 м. п.
- Праця в благодійнім видавництві „Українська Автокефальна Церква“ безплатна. Всі кошти від продажу книжок цілком поступають на збільшення фонду Видавництва.

ЦІНА 25 МАРОК.